

lang leve de dood

Het Financieele Dagblad

4 maart 2023 zaterdag 12:00 AM GMT

Copyright 2023 FD Mediagroep B.V. All Rights Reserved

Section: PAGINA 78; Blz. 78

Length: 1246 words

Body

De dood is alomtegenwoordig in de kunst; soms letterlijk, als beeltenis van een mensen- of dierenlijk, vaker symbolisch, als zandloper, gedooftde kaars of abstracte duisternis. Steeds doordringt de kunst de kijker van de kwetsbaarheid en tijdelijkheid van het bestaan.

Door Ellen Leijser

'Dood' is het meest definitieve woord dat ik ken. Nooit is echt nooit, ik zal mijn vriend nooit meer zien. Voordat hij zestien maanden geleden overleed, dacht ik vrijwel nooit aan de dood. De laatste dode die ik in levenden lijve had gezien was mijn opa. Ik was acht.

In een leven na de dood geloof ik niet, en toch hoop ik tegen beter weten in op een teken. Een teken dat het goed gaat met mijn vriend, daar aan de overkant van het leven. Maar geen roodborstje, geen witte veren, geen signaal in de wolken, niets van dat alles. In de kunst is de dood al sinds mensenheugenis aanwezig. Verbloemd, met al dan niet verborgen symboliek, of vol in je gezicht. Zoals in het pakkende portret van een meisje uit Dordrecht. Overleden in de 17de eeuw en vastgelegd door Nicolaes Maes, leerling van Rembrandt. Het doodsportret hangt in Museum Tot Zover, in Amsterdam, het enige uitvaartmuseum in Nederland. Het museum reflecteert op onze sterfelijkheid en de manier waarop wij omgaan met de dood. Het wil de dood bespreekbaar maken.

Gesloten ogen

Tegenwoordig maken we foto's van de overledene, om de herinnering levend te houden. In de tijd van Nicolaes Maes bestond post-mortemfotografie nog niet. De schilder heeft waarschijnlijk vlak na de dood van het meisje een snelle schets gemaakt en die later uitgewerkt. Zij werd immers een dag na haar overlijden al begraven.

Toen het museum in 2020 het portret verwierf, had het meisje haar ogen halfopen. Tijdens een grondige schoonmaak bleek dat Maes haar had geschilderd met gesloten ogen - een aanwijzing dat ze was overleden. Ook werd duidelijk dat het gelaat in de oorspronkelijke versie veel bleker was. Het vernis dat in de 19de eeuw is aangebracht, was voorzien van een warm pigment. Waarschijnlijk vond men het gezicht te doods. Inmiddels zijn de latere retouches verwijderd en is het portret weer zoals Maes het heeft bedoeld.

Schedels en klokken

lang leve de dood

Veel schilderijen uit die tijd staan bol van de doodssymboliek. Een beetje 17de-eeuwer was op de hoogte van de betekenis ervan. Een gedoofde kaars, schedels, zandlopers, klokken, vergane boeken, omgevallen drinkglazen: het zijn verwijzingen naar de dood, naar vergankelijkheid en de tijdelijkheid van het leven op aarde. Ze zijn vooral bedoeld als aansporing - waarschuwing, zo je wilt - om er iets van te maken en niet de kantjes ervanaf te lopen.

Bloemen - in bloei, verwelkt of dood - kunnen eveneens een verwijzing zijn naar onze sterfelijkheid. Zo figureren bloemen op de schilderijen van kunstenaar Els Timmerman. Haar werk is te zien op de tentoonstelling 'Als de dood', in Museum Belvédère, in Heerenveen, waar schilders, fotografen, beeldhouwers en dichters de dood in de spotlights zetten. Sinds Timmermans man, cartoonist Peter van Straaten, ruim zes jaar geleden overleed, is de dood een vaste component in haar werk. 'Anderhalf jaar lang kon ik niet werken. De dood is een gruwel. Toen ik weer naar mijn atelier ging, drongen de dood en rouw als thema's zich aan me op. Maar hoe verbeeld je dat? De stervensportretten- van Peter zijn privé, niet om aan anderen te tonen.' De schilderijen die ze in Museum Belvédère laat zien, zijn getiteld Oasis, wat zowel naar oase als toevluchtsoord verwijst als naar het groene schuim waarin bloemen worden gestoken om ze langer in leven te houden. De bloemen zijn geschilderd vanuit een laag perspectief - een graf. Als Timmerman de vergankelijkheid van het leven schildert, is ze vooral bezig met verf, techniek, kleur, vlakverdeling en compositie. 'Dan kijk ik met mijn schilders oog. Je zit in een flow, het brengt je in een andere geestgesteldheid, en dat is fijn.' Toch is het schilderen over rouw en de dood geen vorm van verwerking, stelt Timmerman resoluut. 'Het schilderen bevestigt alleen maar het gemis. Het biedt geen troost, het maakt alleen maar duidelijk: dood is dood. Het is echt.'

Gesprekken thuis

Kunstenaar Erica Scheper heeft speciaal voor 'Als de dood' twee nieuwe schilderijen gemaakt. Het zijn verstilde interieurs met een klassiek behang waarop ze ansichtkaarten van beroemde kunstwerken schildert. 'De dood is een thema waarmee ik nog niet eerder had gewerkt. Wat ik opmerkelijk vond, is dat ineens veel gesprekken thuis gingen over nalatenschap, over afscheid. Het werkte dus wel door in mijn privéleven. Soms vond ik het zwaar, maar tegelijkertijd zit er ook schoonheid in. Dat is mooi en troostrijk.'

Achter haar schilderij Counting Crows schuilt een bizar verhaal. 'Het emotioneert me nog als ik eraan denk. Ik fiets altijd een tocht van vijf kilometer naar mijn atelier, langs een weg met grote, mooie, oude bomen. Een jaar geleden stormde het heel hard en één boom heeft die storm niet overleefd. In die boom zaten meer dan tachtig roeken; die schijnen zich goed vast te houden als het hard waait. Ze zijn met boom en al omgewaaid en hebben het niet overleefd, ze zijn verpletterd. Ik was erg verbaasd dat ze niet weggevlogen waren. Je ergens aan vastklampen terwijl het niet goed voor je is.' De gebeurtenis deed haar denken aan het schilderij Twee dode roeken, van Floris Verster, uit 1907. 'Het is een prachtig schilderij, heel verstilld. Ik wilde een soort echo maken van dat schilderij, met dezelfde vlakverdeling en dezelfde kleur.'

Vriezer met beesten

Het werk van Sabine Liedtke bestaat ook uit dode vogels. Zij maakte een installatie van honderd keramieken spreeuwen. Door veel onderzoek te doen naar haar familiegeschiedenis - haar vader is Duits, haar opa en overgrootvader zaten bij de Wehrmacht - kwam ze al associërend uit bij vogels en nesten: uit welk nest kom je? Daar heb je geen zeggenschap over. 'Nu had ik altijd al veel interesse in dode dieren. Ik heb in mijn atelier een vriezer met dode beesten. Vroeger deed ik die thuis in de vriezer, maar mijn kinderen vonden het geen succes als er zo'n beest tussen de spinazie lag. Vier jaar geleden zag ik een enorme zwerm spreeuwen. Ze deden me aan soldaten denken, met hun grijze veren als uniformen, en ook doordat spreeuwen in groepen opereren. Ik wilde mijn eigen zwerm maken.'

Grote doodsangst

'Ik heb meerdere spreeuwen in de vriezer, maar een is mijn favoriet. Hij is perfect van vorm, heel symmetrisch, de vleugels strak langs het lijf, een lange snavel en een mooi verenpak. Hij is gewoon prachtig.' Van die spreeuw maakte ze een mal en daar goot ze honderd beelden van, die in Belvédère op een groot wit plateau liggen.

lang leve de dood

'Soms vraag ik me af waarom ik de dood zo intrigerend vind. Ik heb dat altijd al gehad, ook voordat ik onderzoek deed naar mijn familie. Al heeft dat mijn fascinatie wel vergroot. Misschien komt het doordat ik een enorme doodsangst heb, geen idee. Maar eigenlijk vind ik dode dieren gewoon- heel mooi.' q

Nicolaas Maes heeft waarschijnlijk vlak na de dood van het meisje een snelle schets gemaakt en die later uitgewerkt

'Het schilderen bevestigt alleen maar het gemis. Het biedt geen troost, het maakt alleen maar duidelijk: dood is dood'

'In de boom zaten meer dan tachtig roeken. Ze zijn met boom en al omgewaaid, zijn verpletterd en hebben het niet overleefd'

tentoonstellingen

'Als de dood' is t/m 11 juni te zien in Museum Belvédère, Heerenveen-Oranjewoud. In Museum Tot Zover, in Amsterdam, is t/m 30 april 'Dutch Death Design' te zien.

Classification

Language: DUTCH; NEDERLANDS

Publication-Type: Krant

Journal Code: Het Financieele Dagblad

Subject: Visual Arts (89%); Death + Dying (86%); Artists + Performers (76%)

Industry: Destinations + Attractions (94%); Entertainment + Arts (88%); Museums + Galleries (81%)

Load-Date: March 3, 2023